

FÜGGELÉK

A *Csángók* a cenzúra által kihagyott részek nélkül is egész alkotás, azonban azokkal együtt igazán teljes. Nemcsak filológiai és könyvtörténeti értékű a kimaradt sorok és bekezdések kinyomtatása, hanem nyilvánvaló igazságszolgáltatás is a szerzőnek. Mikecs László gondoskodott arról, hogy az utókor majdan megismerkedhessen a teljes művel.

Néhány példányba gépelt szöveggént beleragasztotta, itt-ott kézzel beleírta a kihúzott szövegdarabokat, s az így „preparált” köteteket legközelebbi hozzátartozóinak és legkedvesebb barátainak ajándékozta. Az általunk használt példány a sajátja volt. Tanulmányozásra átengedéséért ezen a helyen is köszönetet mondunk Mészáros Dezsőnének. A kihagyott részeket az eredeti helyekre lehetetlen visszailleszteni, ezért a hosszabb és összefüggő szövegeket itt a függelékben közöljük. Néhol csupán egy-egy szó vagy félmondat maradt ki a kéziratból, ezek közléséről – a könyebb áttekinthetőség érdekében, s mivel kevésbé fontosak – lemondtunk. A lapszám és a sorszám, valamint az eltérő betűtípussal szedett, még nyomtatást látott utolsó szó föltüntetése után következnek a cenzúrázott mondatok vagy szavak. Így az olvasó kis fáradsággal összerakhatja a szétszakított írás egységét.

Kissé zavaró lehet, hogy Mikecs önként is számos helyen rövidített a könyvben található hosszabb-rövidebb idézeteken. Ezek azonban minden esetben három ponttal... vannak jelezve, míg a cenzúrázott helyek egyáltalán nincsenek föltüntetve.

Mikecs az említett kötetben gondosan kijavította a nyomdahibákat is, ennek közlésére nem vállalkozhatunk csak azokban az esetekben, ahol a pontatlanság zavaró lehet.

A térképek – az eredeti kiadásnak megfelelően – a kötet végén találhatóak, az 5. számú kivétellel, amely a szöveg között helyezkedik el. Az eredeti kötetben levő fényképek reprinteléséről le kellett mondanunk, mivel a minőségük nem lett volna megfelelő.

6. oldal 1. bekezdés 6. sor

... *a magyarságnak*, sőt még hivatalos szavak és megnyilatkozások szerint is csupa „népi” és „szociális” ország vagyunk már. Aki azonban érzi lusta, nehéz, tehetetlen mozdulásunkat s aki belát a szívekbe, hogy a megnyilatkozások alatt inkább egy egykori „szónok nemzet” elcsenevészsedett, petyhüdt szólamai hangzanak, mint a haladás, megváltozás akarata fejeződik ki, kevésnek és kezdetinek tartja ezt a felületi „magyar népiséget”.

Számtalan részletkérdésünk...

7. oldal 3. bekezdés 6. sor

... *a csángó kérdésnél*, melyben, részint elhanyagolásánál fogva, részint a vele foglalkozók sokszor hiányos és elfogult ismeretei és érthetően heves érzelemkitörései miatt, nagy zavar, dzsungelszerű szövevényesség és rendetlenség támadt.

Tárgyunkhoz...

21. oldal 2. bekezdés 15. sor – a helyes évszám: 1878

22. oldal 1. bekezdés 2. sor

... *román*, anélkül a felesleges képzelődés, megsértődés, vagy vád nélkül, hogy ezzel aljasabbat, vagy egyáltalán mást gondolnánk, mint a mai román. *Ezzel...*

34. oldal 1. bekezdés 9. sor

... *írták naiv őstörténeti értekezéseiket a Tud. Gyűjt.-ben*, sokszor kalandorok közhangulatot kihasználó hazug tudósításaira (25). *Ezek alapján...*

83. oldal 4. bekezdés 1. sor – a helyes szám: XVIII.

131. oldal 3. bekezdés 12. sor

... *levegőt* s meggyűlölteti vele a hazát” ... A jobbágyállapot különösen két nemzetre nehezedik elviselhetetlenül: a magyarokra, ideértve a székelyeket is, és az oláhokra; az előbbiek nagyrészt, az utóbbiak majdnem egész tömegükben jobbágyok. *A szászok között...*

132. oldal 1. bekezdés 3. sor

... *emigrálni*.

Az oláh jobbágyság embertelen bánásmódban részesül, de a szenvedést sokáig tűri s csak végső nyomorúságában szánja ma-

gát kivándorlásra. A magyarok-székelyek viszont... nem képesek az oláhokhoz hasonlóan alávetni magukat a földesúri önkénynek, hanem az igazságszolgáltató fórumoknál keresnek védelmet. Ennek folytán elvesztik a magyar nemesség rokonszenvét, kénytelen eltérni, hogy uraik, különböző ürügyek alatt megfosszák őket telküktől, s helyükre engedelmes oláhokat fogadjanak. *A földtől elszakadt...*

132. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *jönne*. A jobbágy elvesztheti az állatját, megbetegedhetik, elfoglaltsága lehet, mindez az úrdolgára menetel idején nem számít; embernek és állatnak robotolnia kell, tekintet nélkül arra, hogy a jobbágycsalád ezáltal kárt szenved, vagy éhezik odahaza...

Növeli a parasztsors szomorúságát, hogy a földesúri önkény teljes hatalommal uralkodik az egész jobbágycsalád fölött: Hajlama szerint hivatást választani senkinek sincs joga; a családtagoknak igazodniuk kell az uraság parancsához. Így lesznek némelyek kijelölve kocsisnak vagy lovásznak, mások pásztornak, vadásznak, az asszonyok pedig házi cselédnek. Ebben a beosztásban kell azután ezeknek – ha ki nem szöknek az országból – rendszerint élethossziglan szolgálniuk fizetés nélkül, csupán sovány élelemért és nyomorult ruházatért...

...*A kivándorlást...*

132. oldal 5. bekezdés 4. sor

... *jelöli meg*. E szörnyű folyamat kiindulópontja, véleménye szerint, a magyar paraszt makacs természetében keresendő, amely képtelenné teszi a földesúri terhek oly készséges, görnyedt válakkal hordozására, miként az oláhoknál tapasztalható. *A magyar...*

133. oldal 2. bekezdés 7. sor

... *teljesíteniök kell*. Ez a helyzet pedig a parasztságra nézve módfelett veszedelmes, mert állandóan az éhezés, az eladósodás, és a tönkremenés rémével fenyeget. Ha a jobbágy, aki a normális években is csak szűkösen tud megélni, egy mostoha esztendőben természeti csapás következtében elveszti a termését, az éhenpusztulást elkerülendő, pénz híjján kénytelen a földesurától gabonakölcsönt kérni. Ámde a kölcsönvett mennyi-

séget természetesen nagy ráadással kell visszaszolgáltatnia s ha ez a következő esztendei termésből nem futja, megint urának készleteire szorul. Ilyenmódon a paraszt szükségképpen eladósodik, lassanként a contributio fizetésére is képtelenné válik, miáltal magára vonja az executio veszedelmét. *Ebből...*

134. oldal 2. bekezdés 2. sor

... *szerező*. Az alsófokú bíróságok székeiben ugyanis nemesek ülnek, akik általában maguk is rosszul bánnak a jobbágyaikkal, sőt a hivatali tekintély örve alatt sokszor még kíméletlenebbek, mint mások. Ezekről a panaszos jobbágy annál kevésbé nyerhet orvoslást, mert a bírók többnyire atyafiságban vagy barátságban vannak a bepanaszolt földesúrral. Ilyenkor az szokott történni, hogy a bíróság zavaros ítélettel elutasítja a szerencsétlen parasztot. Fellebbezéssel ügye megint csak hasonló kezekbe kerül. S ha sérelmével netalán eljut a kormányshoz, akkor a kiegészített bizonyítási anyagból már kétségbevonhatatlanul az uradalom igaza derül ki s az ő vétkeisége. De *a nyomorúság...*

134. oldal 2. bekezdés 5. sor

... *emészt*. A keresletével elutasított szegény jobbágy kálváriája csak ezután kezdődik. Földesura rendszerint kegyetlenül megtorolja a becsületén ejtett „csorbát”. Testi fenyegetéssel és kemény bebörtönzéssel egyszersmindenkorra elveszi a paraszt kedvét a perindítástól. *A hamis igazságtétel*, a visszautasított védelem, és az ártatlanul elszenvedett büntetés magától értetődően *súlyos lelki...*

136. oldal 2. bekezdés 2. sor

... *kell*. A szászok, akiknek az ország oly sokat nyújt s akik mindenben mégis csak a saját hasznukat nézik s a legszentebb alattvalói kötelességeket, a haza és a fejedelem érdekeinek védelmét is elhanyagolják, nem érdemelnek kíméletet. *Meg kell...*

137. oldal 1. bekezdés 2. sor

... *váltott ki*: a felkerültek antiszociális, igaztalan, pusztító szándékú magatartását a néppel, a maguk fajtájával szemben. *Hozzájuk...*

145. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *munkakeresés*" (84: 12. o.).

Olcso hatásnak s ma már szükségtelen mérgelődésnek tartanám, ha a székely kivándorlás apropóján most is, megint, újból elvernének a port a szerencsétlen, kívül milleneumozó, belül korhadó századfordulói Magyarországon. *Akivel az ember...*

146. oldal 1. bekezdés 5. sor

... *Mi undorodva sutba dobjuk a közgazdaszi megállapításokat*, melyeknek ugyanaz volt a terminológiája a székelyek kipusztulására, mint a malacexportra. *Az eddig...*

146. oldal 1. bekezdés 14. sor

... *s a nép*, melynek lelkében alig élt már más, mint az ellenszenv, gyűlölet az urak s mit ezek kisajátítottak, a haza ellen, *elnyomorított sorsában...*

146. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *a gyimesi* (97: 222. o.). A székelyek urai partikuláriszkodtak a hun hagyományok s annak a népnek értékes lelki tulajdonságai jogán, mely népet századokon keresztül fojtogatták; konjunktúrából vagy elferdült lokálpatriotizmusból, nem szégyelve erre felhasználni, a magyarságtól való különbözőségüket és értékesebb voltukat hirdették. Elérték ezzel a székelyeskedéssel (melynek roncsait ma is megfigyelhetjük még egyesekben), hogy a hivatalos Magyarország úgy tekintette a székelységet, mint egy nemzetiséget, mely a legmesszebb élt Pesttől s a kegyektől s mellyel összehasonlíthatatlanul kevesebbet törődtek, mint akármelyik nemzetiségünkkel.

A távoli és nem törődő *Magyarországgal szemben egy* pezsdülő, nagyotmozduló ország tartja fel a székelyek lábánál minden gazdagságát s *használta fel szinte korlátlan számban a munkáskezeket: Románia*. Az első fejezetben már szoltunk arról a hallatlan sietségről, mellyel néhány évtized alatt bepótolta mindazt ez az új ország, amit századokon át elhanyagolt. Mozgósított minden pénzt és anyagot s nem félt magába szívni akármennyi idegen segítséget sem. Urechiă, akinek az oláh vajdák benépesítő politikájáról írt sorait már olvastuk, tanulmánya eredményekép sietett megállapítani, hogy a románok asszimiláló ereje biztos, nem kell megijedni a beözönlő idege-

nektől, értsd magyaroktól. Erről szóló sorai a századvégi román közhangulatot fejezik ki (71: 173–4. o.).

„Figyelemmel kísérve az ország népességének meggyarapítását célzó sloboziák létesítését, arra kell gondolnunk, hogy őseinknek vagy nem volt nemzeti öntudatuk, hogy oly számos idegen elemet ékeltek be a román nemzet testébe, vagy pedig teljes mértékben hittek a románság asszimiláló erejében. Ha megvizsgáljuk a régi telepítésekből eredő mai román népséget, azt látjuk, hogy megokolt volt a régi hit a románság asszimiláló erejében. Ma is számos nyomait találjuk XVI., XVII., sőt XVIII. századi sloboziáknak. Vannak oroszok, magyarok, szerbek stb. sloboziái. Semmi sem mutat többé ezek egyikében sem a régi telepések eredetére. Csak románul beszélnek s románok a szokásaik. Azok a sloboziák, melyeknek népessége nehezebben volt asszimilálható, máshitűek (katolikusok) voltak. Mégis Fălcium, majd összes magyar telepesei is szinte teljesen románá váltak. Csak a néhány éve elkezdődött moldvai magyar propaganda vezettette be a magyar nyelvet Fălcium m. katolikus helységeibe.

Jó lecke számunkra régi nemzeti intézményeink tanulmányozása jövő nemzeti és gazdasági kérdéseink intézése céljából. Egy megmagyarázható, de nem helyes irányzat az új telepítések megtiltását akarja bevezettetni a nemzeti alkotmányba. Szerintem a teljes tilalom nemzeti és gazdasági érdekeink ellen van. Ha a múlt oly sok és kiváltságos sloboziája nem ártott a román nemzetnek, amikor pedig a nemzeti érzés még nem volt kifejlődve a románok között, miért félünk ma megerősíteni az országot a népességnek új, asszimilálható elemekkel való megnövelésével?

A kérdés mindenképpen megérdemli nemzetpolitikusaink figyelmét. Hogy miként kell többfajú és többnyelvű népességből egységes románságot teremteni, ez hosszabb tanulmányozást követel. A múlt beszédes példájából állítom, hogy a dolog lehetséges: a nemzeti egység megőrzése idegen vérűek belekeverésével. Sőt lehetséges, hogy kultúránk és nemzeti vitalitásunk érdekében a dolog éppenséggel rendkívüli fontosságú. De Caveant Consules!”

Urechiă szempontjainak...

147. oldal 1. bekezdés 8. sor

... *Háromszékben.* Hegedüs írja, hogy Sepsiszentgyörgyön rendes ügynök közvetítette a különböző minőségű tótokat s székely birtokosok 10–20 tót aratót hozattak birtokukra. A székely munkást u. is nem tartották megbízhatónak, mert „minden pofonra Romániába szökök a cseléd” – amint mondották (221. o.). A magyar úrnak nem voltak jók, *a román bojár meg...*

149. oldal 1. bekezdés 23. sor

... *mint tudjuk,* nem ijedt meg a beözönlő magyaroktól, s *tűzzel-vassal románosítani kezdte őket.* Aránylag könnyen ment ez azzal a néppel, melynek magyarsága még a saját országában sem volt becsült. *Akik...*

149. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *kereset-lehetőségeknek.* Itthon ugyanis vagy semmit nem tettek a székelyek régi rossz helyzetének a javítására, vagy éppen rontottak rajta s a székely ott kereste meg a kenyerét, ahol tudta. Nem törődtek pl. a székely iparosokkal, a gyárépítő lázban nem biztosítottak itthoni piacot a vámháború folytán romániai piacukat elvesztett székelyeknek, különben nem tudnók elképzelni, hogy miért lett volna a vámháború egyik legfőbb okozója a század végén a székely kivándorlásnak.

Ne csak az akkori Magyarország hanyagságára figyelmeztessünk azonban, hanem soroljuk elő azt is, hogy mit tettek s mit engedtek a századfordulón a Székelyföldön. Miközben az Albina román bank pénzzel fegyverezte fel a parasztjait s egymásután vásárolta nekik a földeket, a Székelyföldön „rablóbankok” garázdálkodtak (Simón Péter 104: 71–2., 136–7.):

„Az újabbi időben hazátlanná teszik a székely kisbirtokost az uzsorakamatra dolgozó igen számos székelyföldi bankok és egyéb pénzintézetek. Utánajártam a dolognak: a legfeltűnőbb az, hogy az ily pénzintézetek részvényesei között alig van más, mint székely „úr” és tehetősebb székely gazda, tehát sem zsidó, sem örmény, sem szász, sem román – nem! Székely nyúzza a székelyt!

Szavahihető emberek mondották nekem, hogy vannak Székelyföldön olyan bankok, melyek együgyű áldozataiktól kamat

és mindennemű költség címén 12, 16, 18, sőt 20 százalékot is szednek.

Érdekes, miként keletkezik egy rabló takarékpénztár. Egy-egy jobbmódú vidéki birtokosnak, kereskedőnek vagy vállalkozónak van egy jókinézésű, teljesen nem végzett fia, akinek lehetőleg otthon okvetetlen társadalmi pozíciót kell teremteni. Összeség egy pár jómódú barátjával, aláírnak ötven-százezer korona részvénytőkét, megalakítják a takarékpénzárt, egymást kölcsönösen bevásztják az igazgatóságba, felügyelő-bizottságba, állás nélküli mi kvalifikációval sem rendelkező fiaikat, vejeiket pedig kinevezik vezérigazgatóknak, főkönyvelőknek, titkároknak, pénztárosoknak stb. Ilyszerű fölfegyverkezés után megindul az üzlet. Egy-két év alatt már két millió korona idegen pénzt is forgat, magas kamatokat szed és kicsit fizet a betétekért."

A parasztság, különösen a szegény parasztság helyzetét még az erdőtörvénnyel, tagosítással és arányosítással is rontották (Simón, 104: 62–3., 65–7.):

„Nagyon is helyes, hogy az erdőtörvény az erdők meg gondolatlan, gyakran elég vandal pusztításának iparkodik véget vetni. Ámde a székelynek... bosszantó és nevetségesnek tűnik fel, ha az őserdejétől nehéz irtási munka árán elhódított, a marhatenyésztésre rendkívül fontos tisztásokat és legelőket a talán túlbuzgó erdész a székely előtt sokkal kevesebb becsű fának a magjával hint, vagy apró csemetével ültet be... És csakugyan! alig van valahol az országban az erdősítésnek kevesebb értéke, mint éppen az őserdőkben dúslakodó Székelyföldön, ahol a székelyember örvend, ha az erdő szélén egy pár „vékaférő” földet elvonhat az erdőtől...

A tagosítás áldásnak bizonyult oly vidékeken, ahol a talaj termékenységre nézve meglehetősen egyforma. Ámde a Székelyföldnek túlnyomóan hegyes vidékein a szántók és rétek nagyon kis határokon belül is annyira elütők, hogy ott a tagosítást egyesek érdekeinek megsértése nélkül szigorúan keresztül vinni csaknem lehetetlen...

A tagosításnak, mint rendszeren másutt is, a Székelyföldön is inkább a csekély számú nagyobb birtokosok látják a hasznát, míg a sokkal számosabb szegények annak csak kárát vallják. Hírhedtté vált Székelyföldön megvesztegethetősége miatt a

tagosítás foganatosításával megbízott néhány mérnök, kiket a székely találóan el is nevezett „Négy-szem-között” uraknak.

A székelyföldi havasok és az ott lévő, nem egyesek által létesített, s nem magánbirtok számba menő legelők mindig az egész székely nemzet közös birtokát képezték, a községek csak kezelői, gondozói lévén a határukba eső havasi erdőségeknek és legelőknek. A község minden székely birtokosa szabadon használhatta a közös erdőt és legelőt, tekintet nélkül arra, hogy mennyi szántója vagy kaszálója van. Mindenki hordott az erdőből annyi fát amennyit tetszett, legeltetett ott annyi marhát, amennyit tudott, élvezhette az erdő gyümölcseit, amint jól esett...

Meghozták az arányosítási törvényt (1871. évi LV. tc.). E szerint kapja ki birtokának arányához képest a közös erdőből és legelőből mindenki a maga részét, mint saját tulajdon birtokát...

Annyi bizonyos, hogy e törvény a birtoktalanokat és kisbirtokosokat, aminőkből áll a székely nemzet zöme, megfosztja bár csekély, de biztos jövedelmi forrásától. A kisbirtokos az őreá eső havas- vagy legelőrészt rendszeren ki sem tudja használni, de gyakran megesik, hogy arányrészéhez hozzá sem képes férni. A székely köznép arra a meggyőződésre kezd ébredni, hogy az egész tagosítást és arányosítást az ő vesztére azért találták ki, hogy az ő kárán mégegyszer talpra állítsák az eladósodott urakat és nagyobb birtokosokat..."

Nem csodálkozhatunk, ha a fentebbi körülmények folytán, melyek a nép érdekeinek, hagyományának, felfogásának a legcsekélyebb figyelembevételét sem árulják el, a legelfajultabb kivándorlási tüneteket tapasztalhatjuk ebben az időben, a székelyek körében. Sokan szinte szektás lelkültre valló lázzal a Romániába való vándorlással vélték megtalálni azt a csodaszert, mely sorsukat megenyhíti. Egyes jelekben, szerencsés esetekben szinte útmutatást láttak Románia felé (Tusnádi, 49: 13–4. o.):

„Az én falumbóli kiszivárgásnak egy illetén házasság lón csalátke és táplálója. Egy egyszerű, szép s jóra való katonalány gazdag bojárhoz ment nőül, mint nagyságos asszony állott haza s rokonai közül a mindkét nembeli ifjúságot csapatonként szállította be, szállásolta el s gyámolította. Jól ment dolguk, majd

bugyogóban s lapos sípkában tettek itthon látogatást, s bá-méskodó atyafiak előtt tudós pózával oláhul beszéltek s anyagi jóllétük jeléül sárig aranyakat mutogattak, melyek odabenn úgy hevernek, mint a polyva! Kellett-e több, hogy a látszólagos ellentét a honi és külföldi állapotok között egész rajongássá varázsolja a kiköltözést? A Kolumbot követett spanyol hajók az új világ felé dúsabb arany-hegyekről nem álmodoztak, mint a mi jámbor székelyeink."

A legaljasabbá azokban...

150. oldal 2. bekezdés 3. sor

... jött annak, hogy csíki székely szekeresek valódi emberkereskedést kezdtek volt folytatni a csíki leányokkal és 12-14 éves fiúkkal. A leánycselédeket ők maguk szerezték el és ezeknek első havi bérét rakták zsebre a beszállításért. A fiúkat is ők hordozták iparosműhelyekről műhelyekre.. Ezeknek természetesen nem volt havi bérök, de a beszállítás árát, rendszeren I-I.5 aranyat a mestereknek kellett megfizetni..

Ez igen jól jövedelmezett a szekereseknek. Nemcsak Csíkból, hanem Háromszékből is megindult a kereskedés. Különösen híres leány- és fiúkereskedő volt Háromszékről alcsernátoni Cseh Józsiás.

Megtörtént...

150. oldal 4. bekezdés 1. sor

... sok esetben, mert a szekeresnél a vitelbér megkapása volt a főcél és aki ezt megadta, lett legyen akár ki, a leányt annak adta át. Ebből aztán igen sok gyalázatosságnak jöttem a nyomára. *A bukuresti kórházak...*

153. oldal 1. bekezdés 3. sor

... szomszédunkra. Mi kezeltük a magunk országában nemzeti-séggként a székelyeket s a mi székely származásukat kamatoztató magyarjaink híresztelték el, hogy más, nem magyar a székely. Ezt ne vették volna észre az eszes, egy nagy országot összeügyeskedő románok?

Míg a Székelyföldön...

178. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... következett be: a szapora és fejlődő oláhság először el-árasztotta, azután magába szívta az őt valamikor kultúrával, néppel körül szorító magyarságot, olyannyira, hogy a Szörény-

ségben s Havaselvén nyoma sem maradt. Ezért kellett közvetett módon, az oláhságon keresztül elképzelnünk egykori képét.

Ezzel a képpel...

192. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *miatt is*, nehogy egy buzgó, de a dologban annál tudatlanabb egyházi laptól, vagy személytől ex cathedra letorkolást kapjunk. Mindazonáltal nem hallgathatjuk el, amit magyar szempontból bűnösnek és kárhuzatosnak tartunk abban az évszázados, lassan már groteszkké, nevetségessé váló szinte circuszi mizériában, melyet a kath. egyház a csángók bőrén folytat. Jó volna, ha egy magyar kath. egyháztörténész mondana e dologban véleményt (ha ugyan merne) s kath. részről valami kezdeményezés indulna e dolog rendezésére, mert a leghiggadtabb fővel is meg lehet állapítani s kath. papok is mondogatják négy szemközt, hogy e kérdésben a magyarság megcsúfolása folyik már régóta. S ennek még nagy kárát vallhatja egyszer az egyház.

A magyar...

193. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *terjesztésére*, mert erkölcstelen életet élt. Inkább az első képviselőjét kell látnunk benne azoknak a kétesértékű magyaroknak, akiket az újabb korban itthonról valamilyen erkölcsi botlás miatt eltanácsoltak, vagy akik éppen valamilyen büntetés elől megugrottak s elkeveredve a „kinti” magyarok között, állást vállaltak, papságot, tanítóságot, inkább tovább züllesztve, mint nevelve kintrekedt, vagy kivándorolt népünet.

Az egyházi irányításban...

193. oldal 3. bekezdés 7. sor

... *innen-onnan jövő silány, kalandor »kóbor-barátokkal«*, akik a legnagyobb visszaéléseket követték el s hihetetlen mértékben lezüllesztették a moldvai kat. egyházakat. *Először főleg...*

196. oldal 5. bekezdés 1. sor

... *bejárta*. A szakadárok a katolikusokat így gúnyolták: íme, a Rómából küldött püspökök milyen szentek! Ti meggondolatlanok, még a tolvajokat is a szentség címével tisztelitek meg?

Utána...

196. oldal 6. bekezdés 6. sor

... *idején*. A nők társaságát igen kedvelte s azok barátságáért élt-halt. *Ugyanez...*

197. oldal 1. bekezdés 1. sor

... *hiúsítja*. Ez az András atya pénzért a hitestársakat is elválasztaná hamar. A vérrokonokat bármely fokon összeköté. *Ilyképen pénzt harácsolva össze, amije volt a bakói kolostornak, magával vitte Dalmáciába, a botránnyon kívül semmit sem hagyva Moldvában.*

197. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *templomaival*, sőt rondán tartja azokat.

Említett plébános a szent viatikumot, a betegek útravalóját méltatlan helyen, ahol alszik, vendégeskedik, részegeskedik, a háziedényeket mossák, kutyák ki- s bejárnak, hevernek, minden tisztelet és becsülés nélkül tartja. Az Úr szent testének ünnepein a legméltóságosabb Oltári szentséggel körmenetileg bejárja házról házra egész Bákó várost rút nyereség kedvéért, és az egész napot így tölti el.

Ez a pap, ha szabad őt e néven nevezni, nem a római szertartáskönyv szertartásait végzi, hanem önfejlőleg, kénye-kedve szerint való ceremóniákat végez és illedelem nélkül úgy, hogy – bocsánattal legyen mondva – inkább nézheti az ember a természeti szükségét végző kutyát, mint az Isten házában szertartást végző ilyen papot, aki magára nézve mindent megengedettnek tart...

Ez a plébános, hogy megmondjam az igazat, a családok meglátogatását, a női társaságokat, a becsületes emberekkel való érintkezést kerüli, mint a halált és hitvány embereknek, főleg iszákosoknak a társaságát keresi, azt szereti, és mégis szentnek tartják, kivált a nőkre való tekintetből. Tanult ember, jó poéta, még jobb filozófus, a legjobb latin, megnyerő elbeszélő; de ennek dacára hatni nem tudó szónok, lagymatag katolikus; egészen a gyomrának élő ember, iszákos, álnok, hazug, állhatatlan, vakmerő, gyanakvó, gyáva, egyszerűséget és szentséget színlelő, a vigyázatlanokat és kevésbé ismert embereket könnyen becsapó, elég magának való ember, aki egyébbel nem törődik, minthogy a világnak tetszedjék és a világ szeretőinek.

Az olyan embereket, akiknek, ámbár él az első, vagy máso-

dik hitestársuk s második, vagy harmadik házasságra akarnak lépni, az ilyen házasságok kötésére a lelkiismeret minden aggálya és az egyházi fenyték alá esés minden féelme nélkül, mindkét nemből elfogadja, amint egyszer ezt egy bizonyos nővel, akinek két férje volt, életében, az én jelenlétemben is meg akarta kísérelni...

Az én tiltakozásom és ellentmondásom dacára is éjjeli körmeneteket tartat, melyeken a különböző nemű ifjak között a szentegyház körül éjjeli időben sok visszaélés történik..

Ez az ember Kálvin felekezetéből, kálvinista szülőktől származott... ezek dacára minden plébánosi teendőt végez, még Isten szabad ege alatt is miséznek. Egyszerre vannak neki az apostoli széktől engedélyezett búcsúi és kiközösítetései; főpásztora parancsának és intéseinek sohasem hajlandó engedelmeskedni. *Végre...*

197. oldal 4. bekezdés utolsó sor

... *elidegenítsék*, elrabolják és eladják, a plébánosokat kizavarják és parókiájukat erőszakkal elfoglalják, zsinatokat hívjanak össze, uzsoráskodjanak, váló levelet adjanak, egy és ugyanazon arát több mátkával összeházasítsanak.

Ez az egyházzjoggal való...

197. oldal 5. bekezdés 5. sor

... *örvendett*, de a moldvaiak előtt nagyon gyanús volt; minek következtében a templom vagyonát nem mindenütt mutatták meg neki. A nép u. is félt, hogy elődjeinek szokása szerint a vagyont a templomból lopva, vagy erőszakkal elviszi; pedig *Moldva...*

198. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *elkísérte*. A züllésben és romlásban a lengyel és olasz papok jártak elől, akikről egy jó szót sem tudott mondani. A jászvásári plébániát mocskosan tartották, udvara trágyadomb képét mutatta a járókelőknek, az épülete meg kocsmáét, vagy bordélyházét. A misszió prefektusa, Nothó Gáspár, még az elsón, Bogoszlavicson is túltett Husztban „a művésziesen készített és kifaragott szekrényt, mely a szent szerek elhelyezésére szolgált, feltörte s egyebeket, mint a ház padjai, az éléskamra edényei s más házi eszközöket, részint elégetett, részint eltulajdonított”. Gojszky Ádám Kutnáriban is megismételte a bákói „fo-

gást”: itt is téglákat rakott a kilopott egyházi kincsek helyére. A kutnáriak azonban elfogták, a kincseket visszavették tőle, őt magát pedig alaposan elagyabugyálták. A bajai lengyel pap, valami kincshez jutás reményében, ártatlan híveit bevádolta s megkínoztatta. A szucsavai olasz páter egy leánnyal érték tetten, aki aztán megszökött vele Moldvából. Egy másik olasz meg Konstantinápolyba illent s a szerzetesi életet felcserélte török borbélyssággal (9–109. o.).

Az erkölcstelen és züllött egyházi viszonyok között *csak az egykori...*

198. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *élt*« (94. o.). Sajnos azonban az új magyar papok, mint ahogy a bákói Boldizsár esete is mutatta, a sok rossz példa nyomán maguk is lealjasodtak, bűnös szenvedélyeiknek áldoztak. A husztiak plébánosa, a székelyföldi Rabczon Mihály, „egyszerű és tudatlan, igen jó ivó s a lakomákon kitarató, fáradhatatlan kártyás, és nagy énekes” volt. Hívei „a temetőben, sőt a templomban is lakmározást csapva, hajánál és szakállánál fogva rángatták. A tatrosi magyar János pap élete pedig mértéktelen poharazássá fajult, ugyanannyira, hogy az istentisztelet idejét is a kocsmában töltötte (51. o.).

Bandinus...

200. oldal 2. bekezdés 5. sor

... *a magyar, később iszákossá lett Jánost...*

203. oldal 2. bekezdés 19. sor – a helyes évszám: 1787

204. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *módra működni*, mely elvet minden misszióban, minden népnél alkalmaztak, négernél, kínainál, busmannál, – csak a moldvai magyarnál nem? Akárki és akármi is legyen ennek az oka, mint emberek a leglelketlenebb, a legembertelenebb és legbűnösebb okkal, folyamattal állunk itt szemben s mint magyarok pedig a leglealázóbbal: egy súlyos fajtánk elleni merénnyel.

Ne gyanakodjunk mindjárt az „oláhokra”. Nyuzó Istvántól a nacionalizmusuk felébredéséig eltelt mintegy 250 év alatt semmit sem ártottak a magyaroknak. Vajdáikra, mint egész életükre, hatott a török türelem s nemhogy háborgatták volna,

de védelmezték, pártfogolták moldvai népünket. A jászvásári pörlekedésben, amint már tudjuk, a magyar polgárok s Beke Pál jezsuita oldalára állt Simeoni Gáspár vajda az olasz misszionáriusok ellenében. Mikor a bákói pap, Magyar Boldizsár, akiről, mint emlékszünk, nem a legjobb vélekedéssel volt Bandinus, hazug vádakkal bevádoltatta a vajdánál az érseket, elhíve a vádakat, levélben fenyegette az meg Bandinust. Maurocordato Constantin, aki 1743-ban 3 magyar jezsuitát hívott Moldvába, igen csodálkozott, hogy a jezsuiták nagy szorgalommal járnak téríteni a barbár népek közé, a szomszéd magyarokat meg feltűnően elhanyagolják. Kérésük teljesítésébe pedig, hogy a magyar híveket meglátogathassák, készségesen beleegyezett. Zöld Pétert az olasz misszió eltiltotta a látogatástól s csak a vajda, Ghyka György kényszerítésére egyezett abba bele. A hasonló esetek számát tovább is növelhetnénk.

A nép magyar pap utáni vágyakozásában...

206. oldal 1–2. sor

A moldvai papokról egy helyen ezt írja ugyancsak Zöld helyett:

Zöld utolsó soraiban már meg van említve a magyar papot Moldvába helyezni akaró törekvések legnagyobb kerékkötője: az olasz misszió. Mindjárt szűrjünk le erről a Bandinus által már lefestett s később sem igen javuló intézményről a kínálkozó csöbörcsöki adat alapján egy tanúságot: munkáját nem hivatásnak tekintette, hanem egy bizonyos határig terjedő megbízásnak, foglalkozásnak. Mit is várhatunk egy olyan szervezettől, melynek semmi kapcsolata nem volt a rábízott néppel, vele sem nyelve, sem érzelme, sem érdeke nem volt közös? Még így is feltűnő azonban az olasz papok s a magyar hívek soha nem szűnt lelki távolsága, gyűlölködése. Papi embernek a közelébe kell tudni férkőznie a hit, a vallás jogán akármilyen idegennek is. Megtették ezt az olaszok közül is néhányan. Miért maradt azonban a többség közömbös és ellenségeskedő a vezetésére bízott néppel szemben? Úgy hisszük, igazolható volna állításunk a szerte heverő kiadott és kiadatlan okiratok alapján, melyet Bandinus egy megjegyzésére és több körülményre alapítunk: Moldva valamilyen deportáló telep lehetett az olasz papok legnagyobb része számára, hová leginkább a kevésbé használhatóakat helyezték át s a megbotlókat. vét-

keseket küldték ki. Meg tudók-e másképp magyarázni oly sokak által leírt silányságukat? Bandinusnak az a véleménye alakult ki, amint olvastuk, hogy Moldvába nem tud olyan egyházi ember menni, akinek valami becsülete is volna. Erre jött rá a nép is s ezért gondolta Bandinusról is, hogy azért vizitál Moldvában, mert hitványsága miatt másutt kenyeret nem kapott s megállása se lehetett.

Ezek után nem csodálkozhatunk, ha az olasz papok híveik nyelvét nem tanulták meg, az elébb említett 1744.-i rendeletnek a könnyebb végét fogták meg s a hívek nyelve helyett az „ország” nyelvét sajátították el, az olaszhoz közelebb álló oláht, vagy még azt sem, és legfőbb céljuk, a jómódú csángók között, a meggazdagodás, pénzgyűjtés volt. Zöld jelentette ezt Batthyainak (Domokos fordítás latinból 195: 49. o.).

206. oldal 2. bekezdés 4. sor

... *tudása miatt*, és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összesepreése, mint a lelkek megnyerése után, ami a legvilágosabban kitűnik abból, hogy küldetésük 9 évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelve (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általok szolgált plébániákon, vagy más helyt egyetlenegy valamelyes eretnekségből megtérített lelket sem hagynak hátra. *Miért is...*

206. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *leküldeni*.

Érthető a fentebbiek után, hogy az olasz papok féltékenyen őrködtek moldvai köreikre. Távol az ellenőrzéstől, mindjobban berendezkedtek a gazdag jövedelmű moldvai plébániákon. Munkájuk kevés volt a nyelvüket nem értő néppel, Rómát s a Propagandát hamisan informálták a viszonyokról. Ha magyar papok jelentek meg a láthatáron, megszimatozták a veszélyt: hogy a nyelven szóló pap felnyithatja a nép szemét s megrendítheti az ő pozíciójukat. Ezért a legocsmányabb eszközöktől sem riadtak vissza, hogy elűzzék őket a környezetükből.

Bandinus kíséretét...

206. oldal 5. bekezdés 2. sor

... *a moldvai ügyeket*. A szentszék megelégedett a misszió lényegét elpalástoló jelentéseivel. *Ha magyar...*

207. oldal 3. bekezdés 7. sor

... *magunknak*. Nekik az olasz papok, nekünk a Habsburgok – így éltünk elfojtódva. *1699-ben...*

208. oldal 1. bekezdés 5. sor

... *keltek* a misszió megátalkodottjaival *fajtánk gyűlöletében...*

210. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *elhatározással*.

Ha a múlt században csökkent is valamit a közönyünk, vésszes arányokban megnőtt az ellenség ereje s ennek végül is az lett a következménye, hogy a legkevésbé sem figyelve ránk, a magyar kérdést teljesen kikapcsolták a moldvai kat. egyházból. Elindítója ennek a folyamatnak a szentszék ama felújult törekvése volt, hogy Róma pártjára nyerje a g. kel. ortodox románokat s e cél érdekében feláldozta, irtotta, üldözte a magyarok nemzetiségét.

Felújult törekvést mondtam. A hírhedt „uniós” propagandának és munkának u.is valószínűleg az egykori kun-misszióban van a kezdete. Pogány népek és szakadárok (=balkáni g.kel. népek) megtérítését tűzték ki célul a domonkosok a XII. sz. végén, s a magyar domonkosok kezdték meg a munkát a kunok megtérítésével. A gondolatot fel-felélesztették aztán idők folyamán a pápák, magyar királyok, szerzetesrendek. A pápák nem egyszer figyelmeztették a magyar királyokat a legszélsőbb keresztyén uralkodó kötelességére: a római keresztyénség terjesztésére. Királyaink mindig eleget tettek a pápai óhajnak, mely az ő ügyük is volt s külön fejezet szól a balkáni népek: oláhok, bolgárok, szerbek között végzett egyházi politikájukról. Segítségükre keltek a ferencesek, akik a domonkosok örökét vették át – később már pogány népek híjján – a szakadárok Rómához való édesgetésére. Ferencesek vállalták a Moldvába menekült husziták visszatérítését, ferencesek voltak tagjai a moldvai olasz misszióknak is, mely már nevében is a szakadárok elleni tevékenységre emlékeztet. A ferencesekhez az új korban a jezsuiták is társultak. A XVI. sz. végén lengyel „pro unio laborantes” jezsuiták néztek körül Moldvában (Nilles 69:979–1034. o.) s az 1743.-i magyar jezsuita látogatók is felhozták a vajdának az unió dolgát, mert egyikük. Patai And-

rás, azt írta Jászvásárból, hogy a vajda „kívánnya az Római egyesülést” (10:75. o.)

Ezt tudva, úgy kell elképzelnünk, hogy Róma állandóan gondolatában tartotta híveinek meggyarapítását, de akcióba csak akkor kezdett, amikor elismerten finom diplomáciája alkalmasnak vélte arra az időt. Jó volna kideríteni, hogy mikor kezdődött a pápaság fokozottabb tevékenysége a románok megnyerésére, vagyis azt megtudni, mikor kezdte el az uniót propagálni annak a népnek a kárára és teljes elrománosítására, melyet a múltban épp ellenkezőleg: minden pártolásával és kedvezményezésével használt fel erre a célra. Azért sem ártana ezt tudnunk, mert akkor nem vádolnánk az olasz papokat ellenségeskedéssel, anyagiassággal, nyelvünk megtanulása iránti lustasággal azon a ponton túl, amikor már ravasz rókákként, de mindenesetre egy egyházpolitikai terv hű és tudatos végrehajtóiként működtek Moldvában.

Egyes tényekből ítélve s Róma olthatatlan szerelmét ismerve, a lelkek árán is, a hatalom iránt, a XIX. sz. elejére kell tenünk a nagyobb uniós propaganda megindulását. Ekkor kezdett u.is ébredezni a török hanyatló hatalma alatt az oláh nacionalizmus, ekkor indult el a török szolgaság lerázására s a maga hatalmának a kiépítésére. Láttuk a vajdák türelmét, sőt pártfogását az előző századokban a kat.magyarokkal szemben. 1815-ben egyszerre kisütötték a moldvai vajda udvarában, hogy az oláh krónikákban semmi nyoma sincs semmiféle moldvai területen alapított kat. püspökségnek s ezért megszüntették a magyar eredetű bákói püspökséget (Schmidt 70.). Róma beleegyezett ebbe, a misszió prefektusára bízta címzetes püspöki címmel az egyházvezetést s ettől kezdve nem tudhatott elég szorgalmasan kedvében járni a román nacionalizmusnak, melynek érthetően a moldvai magyarság tőlünk és a magyar papoktól való elszigetelése és magához való asszimilálása volt a célja.

A misszió, Róma politikájának megfelelően, már 1804-ben...

211. oldal 14. sor

... *iktatván*... Ki hinné, mi vége lett ezen apostoli működésnek? Valóságos darázs-fészket zúdít föl Paroni ártatlan keze. Az olasz misszionáriusok kaján szemmel nézve a' szabad kényük-

re akként korlátot vető intézkedést, mindennemű cselszövényekhez nyúlnak. Ettőlfogva röpülnek Róma felé a' panaszok, vádak, ne mondjam, rágalmak. Hogyan is szíveltetnék a' magyar-
elem érdekének kedvező főnök? *Parcmi Rómába...*

212. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *végórája*.

Egy másik Moldvában járt magyar, Gegő Elek meg azt jegyezte fel az olasz papokról, hogy a prédikációtól, gyónástól eleső népet még magyar énekeitől és énekeskönyvétől is megfosztották (31:54–60. o.):

„A' moldvai magyar anyaszentegyház egyenesen Rómától függ. Tisztelet ennek... Akarám és hinni, hogy ő, mint édesanya sz. célból küldi fiait a szóban lévő árva leányához; de tudom, tapasztalásból és hiteles adatokból tudom, hogy ezek rövid ideigleni háztűzlátásra s pénzkitapogatásra jelennek meg. Bevándorlónak t. i. Jászvásárba; itt, ha nem volt, szakállt növesztenek; 's a' magyar nyelv tanulását, melly a' moldvai katolikusokra nézve elmellőzhetetlen szükséges, a' pünkösdi sz. lélekre bízzák 's mégis egykét hólnap múlva a' betű szoros értelmében magyar falukba rendeltetnek papoknak: hol ámbár prédikálni, tanítani nem tudnak, a' misézéssel beérvén, a' pungaért (erszény) egykét évig időznek a' vallás megsirathatatlan hanyatlásával 's az ezt követő nemzetiség korcsosodásával... pedig Moldvában vagynak olly magyar plébániák is, hol – a' hívek a' moldván nyelvet értvén – olaszok szolgálhatnának, de ezekben silányabb a' jövedelem. 'S ím ez az oka, hogy sok moldvai magyar faluk elnemzetlenednek...

Az említettem misszionáriusoknak nyelvbeli járatlanságával párosul azon vétkes tett, mellyel a' magyar egyházi énekeket gátolják. A' moldvai magyar helységek t.i. a' csíksomlyói könyvnyomtató intézetben b. e. Kájoni Jánosnak András Rafael által nyomtatott énekeskönyvét szokták régi idők óta használni. Milly sikerrel? Alfalu, Szalonca 's több más papnélküli helységek igazolják: mellyekben az ú.n. diákok csupán énekeikkel századokon által fönn tudták a' vallást és nemzetiséget tartani. És ma az olasz papok – azon ürügy alatt, hogy benne a' hit titkai nincsenek egészen kimerítve, jóllehet, hogy ők a' nyelvet nem értik – ezen egyetlenegy vigasztalástól is meg akar-

ják fosztani: helyette kétségkívül nyelvökre oláh énekeket tolandók... Azt, hogy főleg a' Sereth melletti olasz misszionáriusok búcsúk alkalmával a' sz.mise szolgálatját árverésre bocsátják, híveiket a' keresztség, nősülés és temetés alkalmával a' határozott áron feljül csigázzák; a' halállal küszködőket – talán azért, hogy a' karucza döcögése a' lelket belőlük hamarabb kirázza – tíz mérföldről is utolsó feloldozásra magukhoz parancsolják; és így baltetteikkel a' vallástól elidegenítik – nem is említném, ha Paroni moldvai püspök körlevelei, mellyekben az érintett visszaéléseket keményen tiltja, 's mellyek a' plébániák jegyzőkönyveikben beírják, kétségen kívül nem helyeznek; 's fájdalom! ha mindezek ma is nem divatoznának..."

Lehet, hogy egy kicsit erősek Gegő és Jerney szavai a magyar nacionalizmus forró idejében a magyarokkal való bánásmód miatt s némileg elfogultak is. A fiatal Petrás Ince, az egyetlen csángó származású magyar pap ellene is szólt Gegőnek (35):

[Döbrentei 31. kérdése:] Hitelesek-e Gegő adatai, mellyeket munkájában előszámlál?

„... Hogy a' magyar papok iránt gyűlölség itt nem volt, [t.i. az olasz papok részéről] kiviláglik onnan, hogy magok az előljárók, kik mindenkor olaszok voltak, nagy szorgalommal gondoskodtak az iránt, hogy itt magyar papok ne hiányozzanak, kiket mindenkor atyai szeretettel fogadtak, a' misszionáriusok pedig egymás közt barátságos szeretetben éltek... Itt csak annyit kívánok értésére adni a' t.c.z. olvasóknak, hogy sokkal könnyebb a' moldovai missionáriusokról akármit is írni, vagy elmondani, de nem igen könnyű hivatalukban együtt munkálódni.”

Nem hisszük, hogy Petrás később is vállalta volna e sorokat. A 30-as, 40-es években, Petrás pályája kezdetén csakugyan magyarbarát prefektusok (mindkettőt említettük már: Paroni és Arduini) igyekeztek békét teremteni a moldvai egyházi körökben, de az ő szellemüket nem követte senki s később magának Petrásnak is nemegyszer meggyűlt a baja az olasz papokkal. Nincs okunk nem elfogadni a lelkiismeretes Jerney megállapításait, leírásait, melyeket Petrás megállapításai után 10 évvel bocsátott a magyar közönség elé, aki híres útikönyvében egymásután sorakoztatta fel az olasz papok vétkeit: némelyi-

kük korbáccsal, pálcával és pénzbüntetéssel irtja a magyar szót; a 10 parancsolat 5. pontja helyett (ne öl), az egyházi adó megfizetését tanítják; anyagiasság; a Moldvába menő magyarokat minden eszközzel eltávolítják; tőle egyházi átok terhe alatt eltiltották a kalugyeri csángókat stb. (41 :33–4. és 128–9. o.).

Nem szidatjuk tovább az olasz papokat, akik lelkiismeretesen hajtottak végre egy Rómából sugalmazott tervet, pedig az ezután következő írások s mindjárt egy 1868-ban Moldvába ránduló pápi társaság útikönyve (Veszely-Imets-Kovács 54), hemzsegnek a róluk szóló, támadó és keserű részekről. Jó régen, de leginkább *Románia megalakulása óta*, csak eszközei ők egy nagyobb hatalomnak, melynek jóvoltából, csak röviden mondjuk el, *így alakult a moldvai egyház...*

212. oldal 3. bekezdés utolsó sor („de nem így lett” helyett)

... *magyarok*. A papnak jelentkező csángókból azonban jobb románt neveltek, mint az igaziakból s ez a janicsármódszer méltó koronája a kat. műnek Romániában.

Hogy áll ma...

213. oldal 1. bekezdés 2. sor

... (*Domokos 195: 181. o.*). Az egyház szóvivői a következő mézes madzaggal csalogatják Róma kebelére a románokat, akiket csiklandoz az öröm, ha magukkal kapcsolatban Rómát hallhatják: híveik a români catolici-k (román katolikusok, egy kis csalással a romani catolici-ból) az igazi, még Rómából hozott román hitet őrzik. Valamikor kat. volt az egész románság, de a szláv papok az ortodoxiára térítették. Az ősi hitet csak a moldvaiak közül őrizték meg azok, akikre a magyar király kiterjesztette a hatalmát, s akiket papjai elmagyarosítottak. De amiképp ezek nagyrészen már visszarománosodtak, úgy kell visszatérnie a románságnak is a kat-hitre (Lükő 217:16. o.). Ilyen „tétel” mellett érthető, hogy ma nem túrnek meg magyar papot Moldvában. *Mikor Domokos...*

213. oldal 2. bekezdés 6. sor

... *forrófalvi olasz pap...*

213. oldal 2. bekezdés 13. sor

... *kiszorítására*. A tízparancsolatban még mindig ott szerepelt

az 5. helyén, amit már Jerney is látott, hogy: „fizesd meg az egyházi adót és az egyházzal szemben vállalt egyéb kötelezettségeidet a törvény, vagy szokás előírásai szerint”. Valószínűleg az előbbi „5. parancsolat” jóvoltából egy autótulajdonos a magyargyűlölő bákói pap vasárnapi prédikációjában a kimondhatatlan kínok között élő kínai gyermekekről emlékezett meg s tudomására hozta a híveknek, hogy „egy-egy ilyen kínlódó gyermeket meg lehet menteni 250 lejjel, aki pedig a megmenett gyermek képét is látni akarja, az fizessen 500 lejt”. *S egy csángó származású...*

217. oldal 1. bekezdés 11. sor.

... *pap* a kath tervek ellenében, ismerve a magyar klérus tehetetlenségét s Róma uniós és elnemzetlenítő szándékát, *inkább az akkor...*

217. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *misszió*. Tekintve azon régi önfeledtséget, szenvtelenséget és erélytelenséget, melynél fogva valaha a magyar kat. egyház ezen országbeli misszióját idegen és a valódi lelki cél természetével is ellenkező gazdálkodását századok óta érdektelenül és mozdulatlanul nézi: igen természetesnek találom, ha találkoznak melegebb honfi érzelmű katolikusok is, kik örömes benyugvással néznék azt, ha a protestáns első magyar misszió Moldvában elfoglalhatná azon tért s biztosíthatná a vallás mellett azon nemzetiségi legszentebb érdekeket is, melyeket a kormány és a magyar kat. egyház valaha föladvá kockáztatott s melyeket ma visszaküzdeni, illetőleg biztosítani késik és elfelejt...

Czelder...

224. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *találkozhatik*. Az oláh maga mondja, hogy a magyar az „ő pátriájában vetélkedik a vándor-cigánnyal” (83).

Ilyen...

231. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *tudósításokban*, annál több a szó bennük az „ifjú, lovagi és legjobb” fejedelem, Ferenc József születése-, névnapján s egy orgyilkosságtól való megmenekülésére végzett pompás miséről, az angolkisasszonyokról s a konzulokról. Tény, hogy sokat vétettek ellenünk az olasz papok. *De bizonyos, hogy nem sza-*

bad megfeledkeznünk a mi papjaink közönyéről és sajnós, sílányosságáról sem, mely szintén...

232. oldal 2. bekezdés 8. sor

... *nyertek*. Akik jelentkeztek, mind olyanok voltak, kik itt erkölcsi bankrottot csináltak. *Miért nem...*

233. oldal 1. bekezdés 1. sor

... *Románia*, ettől kezdve már érdemes románoknak tetsző egyházpolitikát folytatni)." *A magyar szerzetesek...*

238. oldal 3. bekezdés 1. sor

... *lelkesedő*, nagyravágyó, *merész*, *hiú*, iszákos, terhelt *ember...*

240. oldal 3. bekezdés 15. sor

... *magát*. A botrányt hallatlan hisztériával szellőztette több éven keresztül Ballagi Mór, a lapjában, Révész Imre s minden ép érzékű ember nagy bosszúságára. Cz. *nyakasan kitartott püspöksége mellett a hazai körök minden óvása ellenére is, Galacba vonult s hatalmasokat veszekedett Koóssal, az ellenpártiakkal s a magyarországiakkal*. Végül is aljasságokra vete-medett: a román kormánynak ajánlotta fel szolgálatait, magyarok ellen vádaskodott, emigránsok titkait tárta fel. *A román parlamentben...*

245. oldal 3. bekezdés 2. sor – helyes szám: 30 *diákjuk*.

263. oldal 7. bekezdés 2. sor

... *hűtlenségéről*, páratlan, még az oláhok fondorlelkűségén is túlmenő csalfaságáról, sok tekintetben aljasságáról. *Püspökömtől kezdve...*

264. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *magyarjai mind*. Nálam a magyarok temploma. *Eo sint popa ungurilor*".

A sörházban, vagy egyéb bor- és pálinkamérésekben, ott aztán tele volt minden magyarokkal. Ott volt gazdag, szegény, asszony, leány, legény, szolgáló, röviden: rang és korkülönbség nélkül minden magyar. Amíg félig becsíptek, addig még csak ment. De azontúl ritka dolog volt, ha a mesterek egymásközt, vagy a legényeikkel, vagy akár a feleségükkel is, össze nem vettek, vagy össze nem verekedtek. Az oláhság pedig az-

tán nézte, kacagta, még pedig öntudattal, mint ahogy mi itthon akárhányszor kacagjuk a kocsmában, vagy az utcán összeverekedő cigányokat.

Lelkünk és szívünk...

290. oldal 3. bekezdés 2. sor

... *felejtette*: ezen az Olasz Papok szüntelen, és szánt-szándékkal iparkodnak, hogy a szomszéd Magyar Romai Catholicus Papoknak ide küldetése szükségtelennek tartasson Rómában, a' honnant különben a' Missionarius Barátok ide rendeltetnek...

Mélyen...

297. oldal 3. bekezdés 3. sor

... *földesuraink nem*. 48-on, ma már, népünk sorsának tisztánlátása érdekében, verhetünk annyi csorbát, hogy főnemességünk közönyére, sőt a reformok elleni ellenállására figyelmeztetünk. Inkább látjuk ma már a jobbágyfelszabadítást is kényszerű, mint lelkes tettnek. *Ezt e helyt, ha mással nem is, azzal a szótlanossággal, részvégtelenséggel bizonyíthatjuk, mellyel a csángók vizsatelepítésének a kérdését, e jobbágyfelszabadítással, úrbérendezéssel, agrárreformmal szorosan összefüggő kérdést fogadta a nemzetet vezetőik kicsi rétege. A népünkkel való tervezgetés s az érte való aggodás, alig rosszabbul, mint máma, csak tehetetlen, alul lévő magyarok dolga volt s ennek jele egy-egy rövid újságcikkben...*

307. oldal 2. bekezdés utolsó sor

... *használták fel*, s a telepítők a dicsőség mellett jelentős hasznokat is zsebrevágtak (*Szabó...*

309. oldal 3. bekezdés utolsó sor

... *polgárok*, ezek a csángók, de róluk nem is szóltam, ők kívül esnek már a számításunkon... Ezek már román polgárok, rájuk nézve elvesztek, hozzájuk jussunk nincs.

Nem az az...

310. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *pusztulástól*. Másodsor: miért lehetne abból valami baj, ha Magyarországnak ez idő szerint fölösleges munkásnépe Romániában megfelelő keresethez jut és rendesen megél? Ellenkezőleg, Magyarországra nézve csak hasznos lehet, ha a szomszéd-ba átvándorolt fiai rendezetten élnek és kényelmesen elhelyez-

kednek ott. Ezzel némi kárpótláshoz jut az ország az erdély-részi kedvezőtlen nemzetiségi viszonyokért [?!]

Természetesen...

320. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *vezetőinket*, akik – épp elég dokumentumból láthattuk – kíméletlenül megtörték, lealjasították, kivándorlóvá vadították népünket, a maguk fajtáját?

Elég...

323. oldal 2. bekezdés 5. sor

... *szólt róla*, mint a jezsuita történetírás, *csak mellesleg és felelőtlenül tette*. A jezsuiták tudománya ugyanis még *távol állt...*

323. oldal 2. bekezdés 22. sor

... *származásúak voltak* (Bonbardi, Timon, Pray), akiknek a magyarsága csak a vékonyrétegű barokk-magyarság, urak, papok ismeretéből s bizonyos magyar könyvműveltségből állott. *Nem anachronisztikus...*

325. oldal 4. bekezdés utolsó sor

... *keresztelte el*. Tévednek hát azok, akik a románokra dühösek a magyarság omlásáért. Népi erők taszító s szívó ereje küszködött keleti részeinken több száz éven keresztül s tartozunk magunknak annyi őszinteséggel és szigorúsággal, hogy bevalljuk azt, amit az eredmény úgyis világosan mutat: lemaradtunk. Ezt a lemaradást most korántsem erőszakkal kell kikorrigálnunk, hanem meglévő népi erőink megszervezésével. A cél egyszerű: *tisztább néprajzi határt...*

326. oldal 2. bekezdés 1. sor

... *tőlünk*, hogy abban látjuk a románság természetes kiszorításának az eszközét, amiben mi többszáz éve gyengének, a románok meg hatalmasnak bizonyultak: *a népi erőben*. („... látjuk a románság kiszorításának eszközét” a kicenzúrázott rész áthidalása.) *Jól számítottunk-e...*

326. oldal 3. bekezdés

A székelyekre gondolunk. De nem azért mert „minden csepp” vérük „drágagyöngyöt ér”. El kell már végre némítanunk azokat az ostobákat, akik felelőtlen dicséretekkel, nagyotmondásokkal glóriába fonják e népet, miközben métely, betegség

eszi. Akármennyire is ellentétes a köztudattal az, amit mon-
dunk, a székely az egyik legprimitívebb magyar népcsoport.
Kevés termőföldű hegyes területén nagy nélkülözések között
él, a szűkös körülmények folytán gazdálkodása fejletlen, élet-
nívója alacsony, kultúrája elmaradt. Több száz éve rettenetes
szociális betegségek gyötrik: vezetői semmibe vették, állan-
dóan nyomorították, járványok és éhínségek gyérítették, vég-
nélküli kénytelen kivándorlásai, amint láttuk, lelkét, magyar-
ságát, emberségét kikezdték. Ha nagyarányú szűkösségét, el-
maradottságát, megrontását nem vesszük tekintetbe, minden
tervünk dugába dől, minden tettünk a visszájára sül vele kap-
csolatban. *Maradt* azonban *e népnek* primitívségében *egy
egészséges, romlatlan...*

326. oldal 4. bekezdés utolsó sor

... *a szaporasága*. Mondanunk sem kell, hogy nem olyan ará-
nyú és természetű székelypártoló divatról van itt szó, amilyent
manapság is frissiben tapasztalunk. Jótékonykodással nem le-
het a végletekig üríteni a zsebünket, alázni a szegényeket. Az
idegenforgalomhoz még keveset szokott a magyar, s attól még
vígan pusztul a székely, hogy Tusnád és Szováta tele van „pesti
regáttal”. Budapest is vajjon mennyivel jobb cselédtartó város
Bukarestnél s emeli-e, segíti-e a lassankint már úgylátszik örö-
kös cselédségre rendelt népet? Bután, szűkön és szórványosan
magyar honfikeblek *jótékony és cselédtartó fillérei helyett...*

327. oldal 2. bekezdés 6. sor

... *antiszociális magatartásunk* (mi más is a székely kivándor-
lás, mint a magyar antiszocializmus története?) elhajtott tőlünk,
nagy a románság asszimiláló befolyása. *A regáti légkörben...*

327. oldal 2. bekezdés 13. sor

... *akadályokba ütközik*. Ki tudja elhítenni a regáti magyarok-
kal, hogy egyszer jó is származik már tőlünk, akik eddig olyan
kitartóan gyötörték népünket? Talán a *regáti ref. misszió...*
(„... sokat segíthet benne” ezek után kihagyandó)

327. oldal 3. bekezdés 7. sor

... *cselekedet* (helyette: gyors foltozás), mi nem sírunk a nép-
rajz kárán, ha *az életünk nyer vele*. 40 éve azonban, amint er-
ről bőven olvashattunk, igaz, hogy sokkal petyhüdtőbb lelkek

és viszonyok között, nem sikerült *Nem árt azért az egykori szerencsétlen telepítések tapasztalataira figyelmeztetnünk.* A bukovinaiak, amennyivel a székelyektől elszakadtak s a magyarságtól elszigeteltebben éltek, annyival primitívebbek még a székelyeknél is. Életkörülményeik, munkához szokottságuk merőben mások, alacsonyabbak mint amit a mai fejlett, intenzív mezőgazdaság megkövetel s bár ők derék lelkesedésükben nagyokat szoktak fogadkozni, félő, hogy nem fog zökkenő nélkül menni a Bácskába gyökerezésük. Ha már nem is figyelmeztethetünk arra, hogy *ha visszatelepítjük népünket, lehetőleg olyan vidékre s olyan magyarság közé vigyük, amely közel áll addigi környezetéhez, lelkéhez, életéhez, hogy a nagy különbség súlya alatt össze ne roppanjon* s általában becsüljük jobban, minthogy alkalomszerű foltozásra használjuk fel, – egyet még ajánlhatunk: ha kell, álljanak a visszatelepítettek akár 10, 20 évig is még katonai igazgatás alatt s különböző tanfolyamok éveken át tanítsák őket munkára, gazdálkodásra, kultúrára – e nélkül különben sem lehet telepítést végezni –, mert ha nem válik vérükké, akár parancsszóra is, az a munkaszeretet és gazdasági tudás, melyet a Bácska megkövetel, a Bácskának is, őmaguknak is s mindnyájunknak is csak kárára válik az odatelepítésük.

Ha már a bukovinaiakkal nem a legszerencsésebben csináltuk is a dolgot s a sűrű Szatmár, Szabolcs s még egy-két alföldi, tehát Bácskához hasonló hely nehéz munkához szokott sok ezer szegénye helyett őket telepítettük a Bácskába, a Mezőség, a Szamosvölgye, vagy Beszterce helyett, ahol pedig a székelyek mellett nem lett volna nehéz a helyhez szoktatásuk s talán fontosabb szerepet is tölthettek volna be: a magyarság megsűrűsítését Erdély közepén – moldvai csángók visszatelepítéséhez annál jobban nő a tapasztalatunk, gyakorlatunk. *Kell is...*

328. oldal 1. bekezdés utolsó sor

... *szolgálnia.* Ezt eddig könnyű elképzelnünk, csak az a kérdés, hogy mennyire adja bele magát a telepítésbe az a nép, amelyről mi határozunk, a csángó?

Több száz éves együttélése a románsággal beleitatódott a lelkébe, s sok tekintetben románná is vált már. Van-e még benne annyi magyarság, hogy hívó szavunkra követne bennünket gazdag földjeiről? *Kísérje...*

328. oldal 2. bekezdés 3. sor

... *eszméltetni*. Magunk nem sokat bízunk ezekben. Megláttuk ugyanis, *hogya csángók*...

351. oldal 5. bekezdés 2. sor

... *beszámolón* s egy-két dagályos, fülledt elmélkedésen *kívül*...

379. oldal 19. sor – helyes szöveg: hangrendileg

[Vákát oldal]

Mikecs László munkái

Románia. Útijegyzetek. Bolyai Akadémia. Budapest, 1940. 161 l.
(Két kiadásban)

Csángók. Bolyai Akadémia. Budapest, 1941. 412 l.

A Kárpátokon túli magyarság. Magyarok és románok. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Szerk.: *Deér József* és *Gáldi László*. Budapest, 1943. I. k. 441–507. l.

Magyar nevek. *Hitel*. 1943. 451–472. l.

Romantikus önszemlélet szomszédságunkban. *Termés*. 1943 tavasz. 76–102. l.

A magyar önszemlélet változása (Vázlat). *Termés*. 1943 nyár. 69–80. l.

Az egykönyvű magyar. *Termés*. 1943 ősz. 133–137. l.

A magyarság és szomszédai. *Hitel*. 1944. 189–202. l.

A moldvai katolikusok 1646–47. évi összeírása. Kolozsvár, 1944. 150 l. Erdélyi Tudományos Füzetek 171. sz. – Első fejezete megjelent az Erdélyi Múzeumban is azonos címmel: 1944. 52–88. l.

Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez. Kolozsvár, 1944. 26 l. Erdélyi Tudományos Füzetek 190. sz. – Megjelent az Erdélyi Múzeumban is azonos címmel: 1944. 500–523. l.

Kolozsvári Éneklő Ifjúság. *Termés*. 1944 tavasz. 134–137. l.

A kiásott palota. *Termés*. 1944 tél. 23–28. l.

Írások Mikecs Lászlóról

Szabó T. Attila: Mikecs László 1917–1944. Erdélyi Múzeum 1945. 276–277. I. Ugyanez kevésbé átdolgozva: *Szabó T. Attila*: Nyelv és múlt. Válogatott tanulmányok, cikkek. III. k. Bukarest, 1972. 515–516. I.

Mikesi Sándor: Mikecs László. Magyar Nyelv 1947. 239–240. I.

Kósa László: Mikecs László emlékezete. Ethnographia 1969. 624–625. I.

Mikecs László (1917–1944). „S két szó között a hallgatás...” Magyar mártír írók antológiája. Vál. és szerk.: *Keresztury Dezső* és *Sík Csaba*. Budapest, 1970. II. k. 49–56. I. (Mikesi Sándor bevezetőjével néhány szemelvény Mikecs László könyveiből.)

Csikesz Ferenc: Mit hagyott ki a cenzúra Mikecs László Csángókjából 1941-ben? Confessio 1982/2. sz. 104–112. I.

Váczai Tamás: Mikecs László könyvespolcáról. Életünk 1988/5. sz. 434–437. I.